

Věc Gäfgen proti Německu

(Následky nelidského zacházení v krajní nouzi)

Mgr. Ladislav Vyhnánek

Věc: Gäfgen proti Německu

Typ rozhodnutí: rozsudek senátu (5. sekce)

Číslo stížnosti: 22978/05

Datum: 30. 6. 2008

Dotčené články Úmluvy: [čl. 3](#) (zákaz mučení), [čl. 6](#) (právo na spravedlivý proces), [čl. 34](#) (individuální stížnost)

Výrok Soudu: stěžovatel přestal být obětí porušení čl. 3 (6:1), čl. 6 nebyl porušen (6:1)

Separátní stanoviska: 1 (Kalaydjieva)

Dotčené právní předpisy: základní zákon (čl. 1 a čl. 104), trestní řád (§ 136a), trestní zákon (§ 57a a § 211)

Prejudikatura Soudu: Aksoy proti Turecku, rozsudek z 18. 12. 1996, stížnost č. 21987/93, 1996-VI, str. 2279, § 64; Allan proti Spojenému království, rozsudek z 5. 11. 2002, stížnost č. 48539/99, § 42 a § 43, ECHR 2002-IX; Busa proti Maďarsku, rozhodnutí Komise z 15. 1. 1997, stížnost č. 28453/95; Campbell a Cosans proti Spojenému království, rozsudek z 25. 2. 1982, stížnosti č. 7511/76 a 7743/76, Series A č. 48, str. 12, § 26; Chahal proti Spojenému království, rozsudek z 15. 11. 1996, stížnost č. 22414/93, 1996-V, str. 1855, § 79; Dalban proti Rumunsku, 1) rozsudek velkého senátu z 28. 9. 1999, stížnost č. 28114/95, § 44, ECHR 1999-VI; Eckle proti Německu, rozsudek z 15. 7. 1982, stížnost č. 8130/78, Series A č. 51, str. 30, § 66; Egmez proti Kypru, rozsudek z 21. 12. 2000, stížnost č. 30873/96, § 65 a § 78, ECHR 2000-XII; Göcmen proti Turecku, rozsudek ze 17. 10. 2006, stížnost č. 72000/01, § 73 a § 74 - 75; Harutyunyan proti Arménii, rozsudek z 28. 6. 2007, stížnost č. 36549/03, § 63 a § 66, ECHR 2007; Heaney a McGuinness proti Irsku, 2) rozsudek z 21. 12. 2000, stížnost č. 34720/97, § 40, ECHR 2000-XII; Heglas proti České republice, rozsudek z 1. 3. 2007, stížnost č. 5935/02, § 52, § 84 a § 86; Hülki Günes proti Turecku, rozsudek z 19. 6. 2003, stížnost č. 28490/95, § 91, ECHR 2003-VII; İçöz proti Turecku, rozhodnutí z 9. 1. 2003, stížnost č. 54919/00; Irsko proti Spojenému království, rozsudek z 18. 1. 1978, Series A č. 25, str. 65, § 162 a str. 66-67, § 167; Keenanová proti Spojenému království, 3) rozsudek z 3. 4. 2001, stížnost č. 27229/95, § 110, ECHR 2001-III; Jalloh proti Německu, 4) rozsudek elkého senátu z 11. 7. 2006, stížnost č. 54810/00, § 67, § 68, § 99, § 104 a § 105-107, ECHR 2006-IX; Khan proti Spojenému království, rozsudek z 12. 5. 2000, stížnost č. 35394/97, § 34, § 35 a § 37, ECHR 2000-V; Krastanov proti Bulharsku, rozsudek z 30. 9. 2004, stížnost č. 50222/99, § 48 a § 53; Labita proti Itálii, 5) rozsudek z 6. 4. 2000, stížnost č. 26772/95, § 119 a § 120 ECHR 2000-IV; Lüdi proti Švýcarsku, rozsudek z 15. 6. 1992, stížnost č. 12433/86, Series A č. 238, str. 20, § 43; M.C. proti Bulharsku, 6) rozsudek z 4. 12. 2003, stížnost č. 39272/98, § 150, § 153, § 166, ECHR 2003-XII; Murillo Saldias a další proti Španělsku, rozhodnutí z 28. 11. 2006, stížnost č. 76973/01; P.G. a J.H. proti Spojenému království, rozsudek z 25. 9. 2001, stížnost č. 44787/98, § 76, ECHR 2001-IX; Ramirez Sanchez proti Francii, 7) rozsudek velkého senátu z 4. 7. 2006, stížnost č. 59450/00, § 116, § 117 a § 118, ECHR 2006-IX; Saunders proti Spojenému království, rozsudek ze 17. 12. 1996, stížnost č. 19187/91, 1996-VI, str. 2064, § 68; Schenk proti Švýcarsku, rozsudek z 12. 6. 1988, stížnost č. 10862/84, Series A č. 140, str. 29, § 45 - 46; Selmouni proti Francii, 8) rozsudek velkého senátu z 28. 7. 1999, stížnost č. 25803/94, § 95 a § 96, ECHR 1999-V; Siliadin proti Francii, 9) rozsudek z 26. 7. 2005, stížnost č. 73316/01, § 61 a § 62, ECHR 2005-VII; Teixeira de Castro proti Portugalsku, 10) rozsudek z 9. 6. 1998, stížnost č. 25829/94, 1998-IV, str. 1462, § 34; V. Proti Spojenému království, rozsudek velkého senátu z 16. 12. 1999, stížnost č. 24888/94, § 69, ECHR 1999-IX; Windisch proti Rakousku, rozsudek z 27. 9. 1990, stížnost č. 12489/86, Series A č. 186, str. 9, § 23

Další související rozhodnutí: Rozsudek Nejvyššího soudu Izraele ze dne 6. 9. 1999, Veřejný výbor proti mučení v Izraeli proti Izraeli, HCJ 5100/94; Saadi proti Itálii, rozsudek velkého senátu ESLP ze dne 28. 2. 2008, stížnost č. 37201/06.

Klíčová slova: trestní řízení; nelidské zacházení; právo na spravedlivý proces; právo na obhajobu; pojem „oběť“

Složení senátu: P. Lorenzen, předseda senátu, (Dánsko), R. Maruste (Estonsko), V. Butkevych (Ukrajina), R. Jäger (Německo), I. Berro-Lefèvre (Monako), M. Lazarova Trajkovska (Makedonie), Z. Kalaydjieva (Bulharsko)

V posledních letech byly napsány desítky článků či knih, ve kterých byla zpochybňována absolutní povaha zákazu mučení. Živá akademická debata proběhla zejména v Americe 11) či v Německu. 12) Názory, jež měly mučení v některých situacích ospravedlnit, velmi často operovaly s tzv. scénářem tikající bomby (ticking-bomb scenario) a dospívaly k závěru, že v takové situaci je třeba zapomenout na absolutní povahu zákazu mučení a vážit protichůdné zájmy. 13) Mnoho odpůrců však podobné myšlenkové konstrukce označovalo za zbytečné fantazirování; modelová situace, z níž většina autorů vycházela, totiž prý může stěžít někdy nastat. Příklad Gäfgen proti Německu, který byl projednáván Evropským soudem pro lidská práva (dále jen „Soud“ či „ESLP“), však dokázal, že takové situace reálně nastat mohou. Existence tikající bomby přitom není vůbec podstatná; charakteristickým rysem „ticking-bomb“ situací je hrozba (typicky hrozící smrt většího množství osob), kterou lze odvrátit pouze jednáním, které dosahuje intenzity mučení či nelidského zacházení.

Pokud je v nastíněné situaci vyslýchaný podroben mučení či nelidskému zacházení, odehrává se právní spor zejména ve dvou (podle mého názoru relativně nezávislých) rovinách: 1) Je takové jednání přípustné jako prostředek vedoucí k

odvrácení bezprostřední a velice závažné hrozby? a 2) Jsou důkazy získané v souvislosti s výpovědí vyslychané osoby použitelné v trestním řízení? Zajímavým – byť nikoliv revolučním – příspěvkem k tomuto tématu je i následující rozsudek ESLP.

GÄFGEN PROTI NĚMECKU

Skutkový stav a řízení před německými soudy (§ 6 - 54)

Stěžovatel, německý občan, v roce 2002 unesl jedenáctiletého syna známého frankfurtského bankéře. Dítě poté zabil a jeho tělo ukryl pod hráz rybníka. Zároveň kontaktoval rodinu uneseného dítěte a požadoval za jeho propuštění výkupné ve výši 1 000 000 Euro. Výkupné bylo stěžovateli vyplaceno 30. 9. 2002, avšak místo předání výkupného bylo sledováno policií a stěžovatel byl ještě téhož dne zatčen. Následně byl převezen na policejní stanici, kde mu bylo sděleno podezření ze spáchání trestného činu a zároveň byl poučen o svých právech – zejména pak o právu na právní pomoc a o právu nevyprávět.

Při výslechu stěžovatel však vypověděl, že dítě bylo uneseno jeho komplici, kteří je ukryli na chatě u jezera. Následující den ráno vedl výslech jiný policejní důstojník. Ten – na přímý rozkaz policejního komisaře – stěžovateli pohrozil, že pokud nesdělí policii, kde se unesený chlapec nachází, bude podroben bolestivému výslechu osobou, která je pro tyto účely školená. Stěžovatel navíc tvrdil, že mu vyslyšající policista hrozil tím, že ho zavře do cely s muži, kteří ho sexuálně zneužijí. Policista stěžovatele údajně též udeřil do hrudníku a třásl s ním tak, že stěžovatel několikrát narazil hlavou do zdi; toto ovšem německá vláda popřela. Tyto výhrůžky na stěžovatele zapůsobily tak, že vyrazil, kde tělo ukryl. Spolu s policisty pak jel k hrázi, kde tělo ukryl, a policisty k němu dovedl.

Policejní komisař uvedl do záznamu datovaného 1. 10. 2002, že život uneseného chlapce je ve velkém nebezpečí a že proto nařídil vyslyšajícímu policistovi, aby stěžovatele vyhrožoval použitím fyzického násilí, pokud nebude vypovídat. Pokud by výhrůžky nezabraly, měl být stěžovatel fyzickému násilí podroben (ovšem pod lékařským dohledem). Zároveň pověřil jiného policistu získáním „séra pravdy“, jež mělo být aplikováno, pokud by stěžovatel stále odmítal prozradit, kde je unesený chlapec ukryt. Podle tohoto záznamu byl výslech stěžovatele veden snahou zachránit život uneseného dítěte, nikoli získáváním důkazů pro trestní řízení.

V řízení před soudem ve Frankfurtu nad Mohanem stěžovatel požadoval, aby trestní řízení bylo zastaveno, neboť výslech byl veden v rozporu s trestním řádem. Jednání policistů mělo pokračující účinky (Fortwirkung) a ovlivnilo i veškerá další stěžovatelova prohlášení. Navíc podle stěžovatele žádné další důkazy získané v důsledku protiprávního jednání policistů nemohly být použity (Fernwirkung), neboť představují „ovoce z otráveného stromu“. Tomuto návrhu však soud nevyhověl. Uznal sice, že stěžovateli bylo vyhrožováno fyzickým násilím, avšak výhrůžky sexuálním zneužitím nevzal za prokázané. Uvedené jednání bylo sice podle názoru soudu v rozporu s vnitrostátním právem a čl. 3 Úmluvy, přesto však toto porušení ústavních práv nebránilo pokračování trestního řízení jako takového. Podle názoru soudu sice nemohla být v trestním řízení použita ani stěžovatelova další prohlášení, jež byla získána v souvislosti s vynucenou výpovědí, avšak použití jiných důkazů (např. těla dítěte) nevyloučil, přestože jejich získání rovněž souviselo se stěžovatelovou výpovědí; soud tento svůj názor odůvodnil tím, že by vyloučení všech důkazů bylo nepřiměřeným krokem, neboť je nutno přihlížet i k závažnosti stěžovatelova skutku. Stěžovatel se navíc – ačkoliv byl informován o tom, že dřívější prohlášení nebudou použita, i poučen o právu nevyprávět – v řízení před soudem ke spáchání trestného činu znovu přiznal. Stěžovatel byl odsouzen k doživotnímu vězení, přičemž při stanovení výměry trestu soud přihlédl zejména k motivu a ke způsobu provedení činu.

Proti rozsudku podal stěžovatel odvolání (rozsah přezkumu byl omezen na právní otázky) k federálnímu soudu, avšak to bylo odmítnuto jako zjevně neopodstatněné. Stěžovatel proto podal ústavní stížnost ke Spolkovému ústavnímu soudu (SÚS). Ve své stížnosti namítal porušení absolutního práva na lidskou důstojnost, porušení zákazu mučení a porušení práva na spravedlivý proces. SÚS jeho stížnost odmítl jako nepřipustnou; konstatoval, že již nižší soudy uznaly, že došlo k porušení stěžovatelových práv, avšak tato skutečnost podle názoru SÚS neznemožňovala, aby bylo se stěžovatelem vedeno trestní řízení a aby byl odsouzen.

Oba zodpovědní policisté byli později postaveni před soud a byli odsouzeni k podmíněným peněžitým trestům. Frankfurtský trestní soud uznal, že jejich jednání narušilo lidskou důstojnost stěžovatele a bylo v rozporu s čl. 3 Úmluvy i s vnitrostátními předpisy; při ukládání trestu však přihlédl k tomu, že byli vedeni snahou zachránit život uneseného dítěte a konali ve stresu a značné časové tísní.

Stěžovatel se navíc v jiném soudním řízení domáhal finančního zadostiučinění za utrpěnou újmu, avšak toto řízení v době vynesení rozsudku ESLP stále probíhalo.

Právní posouzení Soudem (§ 60-108) K tvrzenému porušení [čl. 3 Úmluvy](#)

Pokud se týká porušení [čl. 3 Úmluvy](#), uváděl stěžovatel, že jednání policistů je nutno považovat za mučení. Zároveň uvedl, že mu bylo vyhrožováno i tehdy, když policisté již věděli o smrti uneseného dítěte.

Německá vláda porušení čl. 3 Úmluvy uznala, avšak uvedla, že policisté jednali v časové tísní s úmyslem zachránit dítě, jehož život byl podle nich v ohrožení. ESLP nejprve zdůraznil význam a povahu [čl. 3 Úmluvy](#). Zákaz mučení, nelidského a ponižujícího zacházení či trestu, odrážející základní hodnoty demokratické společnosti, je zákazem absolutním a není možné od něj odstoupit; z hlediska zákazu mučení není podstatné, jakého skutku se dotčená osoba dopustila. Aby určité jednání porušovalo čl. 3 Úmluvy, musí dosáhnout jisté minimální hranice závažnosti, přičemž tuto hranici je nutno určit s ohledem na všechny relevantní okolnosti případu. Konkrétně může ponižující či nelidské zacházení spočívat v jednání, které je s to vyvolat pocity strachu, úzkosti a méněcennosti, či je způsobit ponížení, potupit a případně zničit fyzickou a morální odolnost osoby (např. Selmouni proti Francii). Soud rovněž připomněl, že i vyhrožování porušením čl. 3 Úmluvy může být považováno za nelidské zacházení (Campbell a Cosans proti Spojenému království, § 26)

Poté Soud aplikoval tato východiska na posuzovaný případ. Uznal sice, že stěžovatel byl podroben napadenému jednání proto, že se policisté obávali o život uneseného dítěte, avšak konstatoval, že když mučení či nelidské zacházení není povoleno ani v situaci, kdy je ohrožen život národa (srov. Labita proti Itálii, rozsudek z 6. 4. 2000, stížnost č. 26772/95, § 119 a § 120 ECHR 2000-IV), může být stěžejší přípustné, pokud je ve hře toliko život jednotlivce. Při hodnocení přípustnosti takového

jednání není podstatné, zda se tak děje s úmyslem zachránit něčí život či s úmyslem využít výpověď v trestním řízení. Pokud se týče samotné kvalifikace praktik použitých policií, dospěl Soud k závěru, že jednání, kterým policisté stěžovateli vyhrožovali (tj. že bude vyslýchán speciálně školenou osobou, která mu bude cíleně působit značnou bolest) by dosahovalo úrovně mučení. Jelikož však zůstalo pouze u slovních výhrůžek, samotný výslech trval pouze deset minut a další tvrzené jednání policistů se nepodařilo prokázat, uzavřel Soud, že stěžovatel byl podroben nelidskému zacházení ve smyslu [čl. 3 Úmluvy](#).

Soud se však musel vypořádat i s námitkou vlády, podle níž došlo k nápravě na vnitrostátní úrovni, protože stěžovatel ztratil svůj status oběti porušení čl. 3 ve smyslu [čl. 34 Úmluvy](#). K tomu podle německé vlády postačovalo, že soudy uznaly porušení čl. 3 Úmluvy, stěžovatelova výpověď nebyla použita v trestním řízení a policisté byli shledáni vinnými a odsouzeni. Navíc má stěžovatel právo domáhat se peněžitého zadostiučinění ze strany spolkové země.

Stěžovatel naproti tomu nápravu na vnitrostátní úrovni za postačující nepovažoval. Poukázal zejména na to, že některé další důkazy získané v souvislosti s jeho výpovědí byly proti němu použity v trestním řízení; navíc tresty pro policisty byly spíše symbolické a policejní komisař, který mučení nařídil, byl později povýšen. Kritizoval i skutečnost, že v řízení proti spolkové zemi stran peněžitého zadostiučinění mu nebyla poskytnuta bezplatná právní pomoc, ačkoliv o ni žádal, a žádné odškodnění mu nebylo vyplaceno.

Soud připomněl, že porušení Úmluvy by mělo být primárně řešeno vnitrostátními orgány. Vnitrostátní opatření, jež je pro stěžovatele příznivé, sice obecně nepostačuje, aby tento ztratil své postavení oběti podle [čl. 34 Úmluvy](#), avšak může tomu tak být, pokud stát zároveň porušení Úmluvy připustí.

V případech, kdy je zasažen [čl. 3 Úmluvy](#), vyžaduje Soud, aby státy přijaly trestněprávní ustanovení postihující mučení, nelidské zacházení a tato ustanovení v praxi uplatňovaly. Náprava porušení čl. 3 nemůže spočívat pouze v tom, že vnitrostátní soudy nepřipustí použití protiprávně získaného svědeckví jako důkazu. V případě, že stěžovateli byla způsobena závažná nepeněžitá újma, vyžaduje Soud rovněž poskytnutí přiměřeného zadostiučinění.

Soud seznal, že v projednávané věci byly všechny podmínky vnitrostátními orgány splněny a stěžovatel proto své postavení oběti porušení Úmluvy ztratil. Soudy hned několika stupňů konstatovaly, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy. Policisté, kteří byli za toto porušení Úmluvy zodpovědní, byli postaveni před soud a odsouzeni. Udělené tresty byly sice poměrně mírné, avšak s přihlédnutím ke všem okolnostem (např. k tomu, že policisté byli přeloženi a dále se nepodíleli na vyšetřování stěžovatelova případu) je třeba považovat je za dostatečné. Soud připustil i skutečnost, že stěžovateli dosud nebylo poskytnuto žádné zadostiučinění ze strany spolkové země. Konstatoval, že v případech, kdy bylo stěžovateli mučením pouze vyhrožováno, není způsobená újma tak závažná, aby vyžadovala finanční kompenzaci ze strany veřejné moci; odsouzení pachatelů v takovém případě plně postačuje.

K tvrzenému porušení [čl. 6 Úmluvy](#)

Soud se však musel vypořádat i s tvrzeným porušením čl. 6 Úmluvy. Stěžovatel byl podle svého názoru v řízení před trestním soudem zbaven možnosti efektivní obhajoby tím, že byl přinucen poskytnout policistům informace o ukrytém chlapci; takové jednání považoval stěžovatel za rozporné s právem na odepření výpovědi ve smyslu [čl. 6 odst. 3 Úmluvy](#). Zároveň byly v souvislosti s vynucenou výpovědí získány další důkazy (např. tělo zavražděného dítěte, stopy pneumatik vedoucí k místu nálezu či otisky stěžovatelových bot). Takové důkazy jsou po stěžovatelově soudu nepřijatelné za jakýchkoliv okolností a připuštění jejich použití v soudním řízení je zásadním porušením čl. 6 Úmluvy. Tyto skutečnosti dle stěžovatele zatížily trestní řízení od samého počátku tak závažnými vadami, že v něm nemohlo být pokračováno. Tím méně pak mohl být stěžovatel za takové situace odsouzen.

Německá vláda však s takovýmto hodnocením procesu před vnitrostátními soudy nesouhlasila. Vynucená výpověď totiž nebyla v soudním řízení použita jako důkaz; stěžovatel se k vraždě znovu doznal během samotného soudního řízení, přestože byl poučen o tom, že jeho výpověď nebude použita a že má právo dále nevyprávět. Právě toto doznání, které stěžovatel učinil za situace, kdy si byl plně vědom svých práv a důkazní situace, bylo rozhodujícím důkazem pro odsuzující rozsudek. Vláda uznala, že jako podpůrné důkazy byly použity i předměty a stopy zajištěné na základě vynucené výpovědi. Použití těchto důkazů je však podle jejího názoru – na rozdíl od výpovědi samé – obecně přípustné. Stěžovatel měl před soudem možnost napadnout použití těchto důkazů a též tak učinil; soud ovšem jeho námitky vyvrátil. Zároveň vláda poukázala na to, že existoval velmi silný veřejný zájem (ospravedlňující použití těchto důkazů) jak na záchraně života uneseného dítěte, tak na odsouzení pachatele vraždy. Vzhledem k tomu, že stěžovatel byl z únosu podezřelý, by navíc s nejvyšší pravděpodobností byly důkazy tak jako tak později získány.

ESLP připomněl, že právo odepřít výpověď a nesvědčit proti sobě samému je jedním z uznávaných mezinárodních standardů spravedlivého procesu a je zároveň jedním ze základních stavebních kamenů [čl. 6 Úmluvy](#). Toto právo má zabránit snaze obžaloby získávat důkazy nátlakem a proti vůli obviněného (srov. např. Saunders proti Spojenému království, rozsudek ze 17. 12. 1996, stížnost č. 19187/91, 1996-VI, str. 2064, § 68). Pokud má být posuzována spravedlivost trestního procesu jako celku, je rovněž třeba přihlídnout k tomu, zda bylo respektováno právo na obhajobu; v této oblasti je podstatné zejména právo obviněného vznášet námitky proti důkazům a způsobu jejich opatření (srov. Khan proti Spojenému království, rozsudek z 12. 5. 2000, stížnost č. 35394/97, § 34, § 35 a § 37, ECHR 2000-V). Zkoumání naplnění těchto požadavků je především úkolem pro vnitrostátní orgány; ESLP může zasáhnout pouze v případě, že je vybočeno z mezí stanovených čl. 6 Úmluvy (např. Schenk proti Švýcarsku, rozsudek z 12. 6. 1988, stížnost č. 10862/84, Series A č. 140, str. 29, § 45 - 46). Ve vztahu k důkazům, jež byly získány jednáním porušujícím čl. 3 Úmluvy, je však vždy namístě obzvláštní opatření. Použití takových důkazů vždy vyvolává pochybnosti o spravedlivosti celého procesu. Použití výpovědi, která byla získána mučením, považoval ESLP vždy za postup, který je v rozporu s požadavky kladenými na spravedlivý proces (srov. např. Göçmen proti Turecku, rozsudek ze 17. 10. 2006, stížnost č. 72000/01, § 73 a § 74 - 75).

Při hodnocení spravedlivosti trestního řízení proti stěžovateli vyšel Soud ze svého předchozího závěru, podle něhož byla stěžovatelova původní výpověď získána na základě nelidského zacházení porušujícího čl. 3 Úmluvy. Na druhé straně však soud ve Frankfurtu nad Mohanem již na začátku řízení rozhodl o tom, že stěžovatelova původní výpověď ani jeho následné výpovědi nebudou použity. Tímto postupem (na rozdíl např. od Göçmen proti Turecku) byl obnoven stav, jaký panoval před vynucením výpovědi (status quo ante).

Pokud se týče dalších důkazů získaných na základě vynuceného přiznání (tzv. doktrína „ovoce z otráveného stromu“), zjistil Soud, že některé z těchto důkazů byly v trestním řízení použity k tomu, aby posloužily k ověření pravdivosti stěžovatelova doznání, jež před soudem učinil. Ačkoliv byl k výpovědi stěžovatel nucen, nebylo mu vyhrožováno při následné cestě k hrází, kde dítě ukryl a kde byly některé důkazy zajištěny. Navíc již v té době příslušné orgány měly k dispozici další důkazní materiál (např. dopis rodičům dítěte). Soud proto dospěl k závěru, že získání důkazů bylo pouze nepřímým důsledkem nelidského zacházení. Přesto však i získání důkazů v nepřímé souvislosti s jednáním dává vzniknout závažným pochybnostem o spravedlivosti celého procesu. Proto Soud zvažoval celkovou důkazní situaci a zaměřil se zejména na význam, který měly důkazy ve srovnání s důkazy „neposkvěnými“. V tomto ohledu ESLP seznal, že nejdůležitějším důkazem vedoucím k odsouzení stěžovatele bylo jeho doznání před soudem, které bylo učiněno svobodně; námitku, že bylo učiněno pouze pod tíhou faktů a s ohledem na tíživou důkazní situaci a nikoliv svobodně, Soud odmítl. Navíc byly k dispozici i další nepřímé důkazy, jež nebyly získány v souvislosti s vynucenou výpovědí. Ty důkazy, jejichž získání souviselo s porušením čl. 3 Úmluvy, byly použity pouze k ověření skutečností, které stěžovatel uvedl v doznání. Jejich role tedy byla vedlejší, ne-li zcela mizivá. Z hlediska práva na spravedlivý proces je rovněž významné, že stěžovatel měl možnost použití těchto důkazů napadnout. Když tak skutečně učinil, vnitrostátní soud se s jeho námitkami důkladně a se snahou o vyvážení protichůdných zájmů vypořádal.

S ohledem na uvedené proto dospěl k závěru, že [čl. 6 odst. 1](#) ani [čl. 6 odst. 3](#) nebyly porušeny.

NESOUHLASNÉ STANOVISKO SOUDKYNĚ KALAYDJIEVA

K rozsudku připojila své nesouhlasné stanovisko – týkající se jak tvrzeného porušení [čl. 3 Úmluvy](#), tak [čl. 6 odst. 1 Úmluvy](#) – soudkyně Kalaydjieva. Podle jejího názoru neztratil stěžovatel své postavení oběti porušení čl. 3 Úmluvy; vnitrostátní orgány porušení čl. 3 nenapravily zejména proto, že byly v trestním řízení použity některé důkazy získané v souvislosti s vynucenou výpovědí. Zároveň neposkytl dostatečnou ochranu stěžovatelovu právu nesvědčit proti sobě samému. Tím, že Soud postup německých soudů akceptoval, pobídl prý do budoucna vnitrostátní orgány k častějšímu využívání mučení, neboť jedinou „cenou“, kterou za toto jednání zaplatí, bude nutnost potrestat vykonavatele tohoto jednání, či případně zaplatit odškodné.

Disentní stanovisko upozorňuje na to, že judikatura Soudu dosud nečinila co do přípustnosti rozdíl mezi výpovědí vynucenou jednáním odporujícím čl. 3 Úmluvy a důkazů získaných na základě této výpovědi. I když byly tyto důkazy použity toliko k ověření pravdivosti stěžovatelovy výpovědi, je nutné si uvědomit, že samotná výpověď – bez podpůrných důkazů – by k odsouzení podle německého práva nepostačovala. Disentující soudkyně rovněž poukázala na to, že tento případ je prvním, kdy Soud prohlásil, že řízení, v němž byly použity důkazy získané v souvislosti s porušením [čl. 3 Úmluvy](#), vyhovuje nárokům kladeným na spravedlivý proces. S ohledem na povahu čl. 3 je takový postup – podobný postupu při posuzování přípustnosti důkazů získaných v rozporu s čl. 8 Úmluvy – nežádoucí. Podle soudkyně Kalaydjievy není možné jej připustit ani s přihlédnutím k okolnostem projednávaného případu. Poukázala v této souvislosti na nedávný rozsudek velkého senátu ve věci Saadi (Saadi proti Itálii, rozsudek velkého senátu ze dne 28. 2. 2008, stížnost č. 37201/06), v němž Soud vyslovil, že není možné vyvažovat úroveň závažnosti nelidského zacházení závažností hrozby, které je nutné čelit.

Komentář

Již v uvozujících odstavcích jsem naznačil, že ESLP musel odpovědět na dvě relativně nezávislé otázky. Žádnou z těchto otázek se – jak je patrné i z bohaté prejudikatury – nezabýval poprvé a ani jejich spojení není nikterak originální. 14) Přesto je podle mého názoru rozsudek Gäfgen proti Německu významný. ESLP se totiž těmito problémy zabýval dříve za poněkud odlišných okolností a nyní dospěl k závěru, který sice dřívější judikaturu dramaticky nemění, avšak téměř jistě ji poněkud koriguje.

V komentáři se – stejně jako ESLP – budu zabývat dvěma problémy. Nejprve se zaměřím na samotné (ne)porušení [čl. 3 Úmluvy](#) prismatem debaty o relativizaci absolutní povahy zákazu mučení. Poté se vyslovím k tomu, jak samotné porušení čl. 3 Úmluvy postihuje následné trestní řízení.

A) Rozsudek Gäfgen jako částečné ospravedlnění mučení?

ESLP se v této věci (a jinak ani nemohl) opřel o bohatou judikaturu k čl. 3 Úmluvy. Závěry, které z ní vyplývají, jsou naprosto jasné. Zákaz mučení, nelidského či ponižujícího zacházení anebo trestu je jedním z nejdůležitějších ustanovení Úmluvy a odráží základní hodnoty civilizované demokratické společnosti. Jde o zákaz absolutní, od kterého není možné se odchýlit za žádných okolností.

Aby určité jednání porušovalo čl. 3 Úmluvy, musí pochopitelně dosáhnout jisté minimální hranice závažnosti. Na otázku, co je mučením, co lze považovat za nelidské zacházení či jaký trest je ponižující, odpověděl soud v nespočtu případů. 15) Na základě této judikatury lze načrtnout neostré hranice rozsahu [čl. 3 Úmluvy](#) i rozdílu mezi jednotlivými jednáními v něm uvedenými. Lze přitom pozorovat trend, že jednání, které by bylo dříve považováno např. za nelidské zacházení, může být na přelomu století v důsledku vývoje v oblasti ochrany lidských práv označeno za mučení. 16) I v komentovaném rozsudku vyšel ESLP ze svých předchozích rozhodnutí 17) podle nichž i „pouhé“ výhrůžky mučením mohou porušit čl. 3 Úmluvy a mohou být kvalifikovány jako nelidské zacházení. Také v projednávaném případě byly výhrůžky za nelidské zacházení označeny. Až potud se zdá být rozsudek Gäfgen tuctovým představitelem judikatury k čl. 3, ve kterém se veškerá intelektuální činnost Soudu soustřeďuje na aplikaci již vymezených kritérií na nový případ.

Rozsudek Gäfgen je však (a zde přichází jistá korekce) podle mého názoru možné vnímat jako jemné přitakání (na první pohled nelogickému) názoru, že nelidské zacházení je sice absolutně zakázáno, avšak někdy je přece jen ospravedlnitelné.

Relativizovat absolutní povahu zákazu mučení či nelidského zacházení lze několika způsoby. Jednou z možností je otevřeně připustit, že i tento zákaz – pokud se dostane do přímého střetu s jiným právem, např. právem na život jednotlivce či skupiny jednotlivců 18) – může být předmětem poměrování a vyvažování. Ačkoliv mezinárodní úmluvy i vnitrostátní úpravy hovoří většinou velmi jasně, je možné argumentovat, že i při absenci explicitního omezení existuje vždy omezení implicitní, kterým je právě přímý střet s jiným základním právem. V praxi se k tomuto řešení přiklonil izraelský nejvyšší soud, 19) který sice

obecně odsoudil praktiky používané izraelskou GSS, 20) avšak obiter dictum konstatoval, že v situacích označovaných jako „ticking-bomb“ by se takovému řešení nebránil. Přenést tuto variantu na evropskou půdu výslovně odmítl již frankfurtský trestní soud, který vyslovil, že krajní nouze nemůže sloužit k ospravedlnění porušení absolutního práva a připuštění jakékoli formy vyvažování či výjimky by bylo nežádoucím prolomením tabu. Lze předpokládat, že ESLP by se k této možnosti s ohledem na svou předchozí judikaturu postavil stejně.

Kromě nastíněné varianty, v níž je zákaz mučení relativizován s otevřeným hledím, však existují i možnosti jiné, méně nápadné. Jednou z nich je v konkrétním případě připustit, že došlo k jednání, které je v rozporu s čl. 3 Úmluvy, avšak na druhé straně protiprávní jednání sankcionovat jen velmi mírně či vůbec. Jinými slovy – udělat z [čl. 3 Úmluvy](#) v určitém případě takřka imperfektní normu. K naplnění této varianty může sloužit institut ztráty postavení oběti ve smyslu čl. 34. Ten je odrazem subsidiárního postavení ESLP ve vztahu k vnitrostátním orgánům. Ustálená judikatura Soudu považuje za obětí porušení Úmluvy pouze tu osobu, která se nedobrala nápravy před vnitrostátními orgány. Přirozeně je to právě ESLP, kdo určuje jaká úroveň nápravy je v konkrétním případě dostatečná; v rámci tohoto posuzování se implicitně vyjadřuje i k závažnosti zásahu (čím vážnější zásah, tím jsou nároky na prostředky nápravy vyšší).

ESLP v tomto případě považoval symbolické potrestání policistů za dostatečnou nápravu porušení [čl. 3 Úmluvy](#) a nevyžadoval ani poskytnutí kompenzace stěžovateli. Soud dokonce připustil i použití některých důkazů získaných v souvislosti s jednáním, které označil za rozporné s čl. 3 Úmluvy. Takové hodnocení se může zdát překvapivým – vždyť sám ESLP označuje čl. 3 za jedno z nejvýznamnějších ustanovení Úmluvy a jeho porušení považuje za porušení jedné z nejzákladnějších hodnot demokratické společnosti. Jestliže nyní akceptoval jako prostředek nápravy symbolické tresty pro policisty, relativizoval tím i závažnost porušení čl. 3 Úmluvy. 21) Tento závěr je zřejmě odrazem skutečnosti, že policisté přistoupili pouze k vyhrožování, a o použití „séra pravdy“ či fyzického nátlaku uvažovali toliko pro případ, že by výhrůžky nevedly k cíli. Lze se domnívat, že byla vzata v úvahu i skutečnost, že policejní komisař o jednání, které nařídil, sám sepsal záznam, ve kterém vyložil své důvody a převzal za jednání odpovědnost. Přitom právě skrytost mučení či nelidského zacházení a odmítání odpovědnosti za něj jsou těmi nejzavřenějšími rysy porušení čl. 3, což je ostatně patrné i z judikatury Soudu. 22) Nastíněné úvahy však v odůvodnění rozsudku vyjádřeny nejsou, a proto se o tom, zda ovlivnily (byť třeba podvědomě) rozhodnutí Soudu, můžeme pouze dohadovat.

Podle mého názoru ale nejde ani tak o překvapivé hodnocení, jako o rozumný a vyvážený přístup tváří v tvář specifickým okolnostem případu, kdy policisté podle svého přesvědčení 23) museli volit mezi životem uneseného dítěte a porušením Úmluvy i vnitrostátního práva a poté, co se rozhodli čl. 3 Úmluvy porušit, byli připraveni nést za své jednání odpovědnost.

B) Ovoce z otráveného stromu

Poté, co Soud deklaroval, že stěžovatel již není obětí porušení čl. 3 Úmluvy, musel se ještě vypořádat s tím, zda trestní řízení proti němu splňovalo podmínky stanovené čl. 6 odst. 1 a 3 Úmluvy.

Soud akceptoval postup německých soudů, které připustily použití některých důkazů získaných v souvislosti s vynucenou výpovědí, avšak samotnou výpověď (jakož i výpovědi navazující) jako důkaz nepřipustily. V disentaním stanovisku je tento postup kritizován, neboť prejudikatura Soudu takové rozlišování nezná. Soud v odůvodnění vyšel z mnohokrát judikované premisy, že použití důkazů získaných v souvislosti s porušením [čl. 3](#) zásadně vylučuje, aby proces jako takový odpovídal nárokům [čl. 6 Úmluvy](#). V projednávané věci však použití některých důkazů připustil s ohledem na to, že byly získány pouze v nepřímé souvislosti s nelidským zacházením 24) a zejména, že jejich důležitost byla marginální. Tento argument je však výrazně oslaben, pokud jej konfrontujeme s disentaním stanoviskem. Soudkyně Kalaydjieva totiž upozorňuje na to, že bez verifikace stěžovatelova přiznání (což měl být hlavní důkaz) pomocí dalších důkazů by k odsouzení stěžovatele nemohlo dojít, neboť samotné přiznání v Německu k odsouzení nepostačuje. Takové důkazy, ač jsou použity pouze podpůrně, lze za nepodstatné označit jen stěží.

ESLP tak svou akceptací přípustnosti některých důkazů získaných v souvislosti s porušením čl. 3 Úmluvy nepřímo přisvědčil německému trestnímu soudu, který konstatoval, že je při hodnocení přípustnosti důkazů třeba hodnotit jak způsob, jakým byly důkazy získány, tak závažnost spáchaného činu; jinými slovy, že nepřípustnost důkazů může být v některých případech vyvážena zájmem na potrestání pachatele závažného trestného činu. I v takovém případě, jak je z ESLP rozsudku zřejmé, však existují určité meze – některé důkazy (např. vynucená výpověď) použity být nemohou a ani úloha těch zbylých nesmí být v řízení zásadní. Otázkou zůstává, jak by se ESLP k použití důkazů postavil, pokud by nebyly získány v souvislosti s nelidským zacházením, nýbrž v souvislosti s mučením. 25)

Tento přístup se zdá být odpovědí na dilema, které může v podobných případech vzniknout – tedy zda v časové tísní zabránit hrozícímu nebezpečí a pravděpodobně tím znemožnit trestní řízení či v zájmu čistoty procesu hrozícímu nebezpečí čelit standardními metodami, byť třeba s menšími šancemi na úspěch. Je ovšem otázkou, zda je pootevření těchto dveří vhodné.

Závěr

Rozsudek Gäfgen proti Německu znamená určitý posun v judikatuře ESLP, neboť se staví k porušením [čl. 3](#) i k procesu, jež na jeho porušení navazuje, mírněji než dříve. Tím se otevírá otázka, kterou nepřímo položila disentující soudkyně, zda není tento rozsudek zpochybněním rozsudku velkého senátu ve věci Saadi proti Itálii, který potvrdil, že [čl. 3](#) má absolutní povahu za všech okolností. O tak kopernikovský obrát však samozřejmě nejde; absolutní povaha čl. 3 zůstává alespoň formálně netknuta, neboť se Soud vydal kompromisní cestou mírnění následků jeho porušení. Posun byl velmi pravděpodobně zapříčiněn specifickými okolnostmi případu, který se svou povahou blíží situacím „tikající bomby“. Bude zajímavé sledovat, jak se bude judikatura ESLP v obdobných případech vyvíjet, a zda některé závěry naznačené v komentovaném rozsudku budou přejaty či dále rozvedeny.

1) Rozsudek č. 82 v čísle 10/1999.

- 2) Rozsudek č. 154 v čísle 2/2001.
- 3) Rozsudek č. 172 v čísle 4/2001.
- 4) Rozsudek č. 382 v čísle 4/2006.
- 5) Rozsudek č. 126 v čísle 4/2000.
- 6) Rozsudek č. 292 v čísle 1/2004.
- 7) Rozsudek č. 387 v čísle 5/2006.
- 8) Rozsudek č. 77 v čísle 9/1999.
- 9) Rozsudek č. 350 v čísle 5/2005.
- 10) Rozsudek č. 26 v čísle 5/1998.
- 11) Např. DERSHOWITZ, A.: Why terrorism works. Yale University Press, 2002, str. 131 – 164 či shrnující publikace GREENBERG, K. J. – DRATEL, J. L.: Torture papers. Oxford University press, 2007.
- 12) Např. BRUGGER, W.: Darf der Staat ausnahmweise foltern? Der Staat, 1/1996, str. 67 – 97. V České republice této problematice bylo věnováno pouze několi článků. Z poslední doby je vhodné zmínit post Davida Kosaře: Druhé memorandum týkající se mučení bylo zveřejněno, Jiné právo, navštíveno 7. 10. 2008, dostupný na <http://jinepravo.blogspot.com/2008/04/druh-memorandum-tekajc-se-muen-bylo.html> a diskusi pod ním.
- 13) Srov. např. BRUGGER, W.: May Government Ever Use Torture? Two Responses from German Law, Am. J. Comp. L., č. 48, 2000, zejm. str. 672.
- 14) Jen ve vztahu ke Spolkové republice Německo se v poslední době podobnými otázkami ESLP zabýval ve věci Jalloh proti Německu (citována výše).
- 15) Jen namátkou ty nejvýznamnější: Irsko proti Spojenému království, Selmouni proti Francii, Aksoy proti Turecku, Saadi proti Itálii, Ramirez Sanchez proti Francii, Keenan proti Spojenému království (všechny citovány výše).
- 16) Srov. Selmouni proti Francii, § 101.
- 17) Konkrétně Campbell a Cosans proti Spojenému království, § 26.
- 18) V takovém případě jde o střet přímý, což v případě poměrně vážného „ohrožení života národa“ říct nelze.
- 19) Public Committee Against Torture in Izrael v. The State of Izrael, rozsudek Nejvyššího soudu Izraele ze dne 6. 9. 1999, HCJ 5100/94, dostupné z www.court.gov.il.
- 20) Tyto praktiky byly podobné technikám používaným Spojeným královstvím, které byly posuzovány ESLP ve věci Irsko proti Spojenému království, vyslyšení byli např. nuceni stát ve strnulých polohách.
- 21) To vynikne zvláště ve srovnání s dřívější judikaturou, kdy ESLP s konstatoval, že úroveň nápravy musí odpovídat závažnosti porušení Úmluvy, která je v případě mučení vysoká (srov. např. Aksoy proti Turecku, § 98, citováno výše).
- 22) Srov. např. Selmouni proti Francii či Aksoy proti Turecku (citováno výše).
- 23) Byť se později ukázalo, že dítě bylo mrtvé již delší dobu, což policisté vědět nemohli.
- 24) Na rozdíl od věci Jalloh proti Německu, kde byl stěžovatel přinucen k vyzvracení důkazu (balíčku drog), který tak byl získán přímo.
- 25) Jistým vodítkem může být předchozí judikatura. Ve věci Jalloh proti Německu, (§ 105 a násl. ESLP tyto problémy posuzoval odděleně a rozlišoval mezi nimi. Nejprve konstatoval, že důkazy získané mučením nemohou být nikdy použity (zde šlo ovšem o důkazy získané přímo jednáním porušujícím čl. 3 Úmluvy), a teprve poté se zabýval tím, zda se totéž vztahuje i na důkazy získané nelidským zacházením.